

# ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

30 oktober 1968

53e jrg.

No. 2668

Versijnt wekelijks

## COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; L. H. Klaassen;  
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit.

## REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

## ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

## COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;  
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

## SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

## INHOUD

Bij het einde van een subsidie ..... 997

*Dr. N. Tiemstra:*

Noten bij een Nota; de sociaal-  
economische aspecten van het in  
1969-1972 te voeren regionale  
beleid ..... 998

*Drs. R. Wetsteyn:*

Het andere Rusland: de denkbeel-  
den van Professor Sacharov (II).. 1002

Ingezonden stukken:

Van der Schroeffer en de (in)directe  
opbrengstwaarde ..... 1005

Geld- en kapitaalmarkt 1007

Mededelingen ..... 1008

Recente publikaties ..... 1009

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

## Bij het einde van een subsidie

Twee, qua karakter en opstelling uiteenlopende, bladen als *De Groene Amsterdammer* en *Het Financieele Dagblad* leverden beide onlangs een warm pleidooi voor de instandhouding van het Instituut en het Centrum voor Industriële Vormgeving. Het ziet er namelijk naar uit dat deze per 1 januari a.s., als gevolg van het wegvallen van de subsidie van Economische Zaken, hun deuren zullen moeten gaan sluiten. Tekenend detail in beide kranten: de abonnementen zijn reeds opgezegd.

Het is inderdaad een trieste zaak, dat de vormgeving van het Nederlandse (export)product deze belangrijke begeleiding zal moeten gaan missen. Maar mag aan een pleidooi tot handhaving een argument voor voortgezette subsidiëring worden ontleend? Naar onze mening niet.

Waarom eigenlijk dient een activiteit, die — mits goed benut — rechtstreeks ten voordele strekt van het bedrijfsleven uit belastinggelden te worden gefinancierd? Misschien omdat ze tevens in het zogeheten algemeen belang wordt verricht, aangezien het reilen en zeilen van onze exportpositie (epicentrum immers van onze economisch-politieke discussie) mede afhankelijk is van een behoorlijke industriële vormgeving? Het is echter een misverstand te menen dat, omdat iets tevens „algemeen belang” is, het dan ook maar gratis of nagenoeg gratis dient te worden verschaft en uit de Schatkist moet worden betaald. Er is een afzonderlijke argumentatie nodig om aan te geven waarom een zaak van „algemeen belang” via het budgetmechanisme i.p.v. het marktmechanisme moet worden gefinancierd. Dat geldt ook voor de industriële vormgeving.

Het is treurig dat het bedrijfsleven een dergelijke activiteit niet zonder overheidshulp vermag te financieren, zoals het ook een bedroevende illustratie is van de neiging van nog te veel industriëlen om I.V. te zien als versiering, overbodige ornamentiek. Een pleidooi voor I.V.-subsiëring zou men hooguit nog op basis van het „opvoedings”-argument kunnen leveren. Ook zou men E.Z. enigszins kunnen verwijten dat zij de zaak wel wat abrupt afkapt. Het is echter heel wel mogelijk dat E.Z. met opzet de rechtstreeks belanghebbenden aldus voor het blok heeft gezet, om hen zo te dwingen de zaak op eigen kracht te gaan aanpakken.

Wij kunnen ons dan ook zeker verenigen met het betoog dat het liberale Tweede-Kamerlid Drs. Th. H. Joekes op 22 oktober jl. heeft afgestoken in de NRC, in welk dagblad hij voortaan eens per week als „columnist” zal figuren. Ook hij is de mening toegedaan dat het bedrijfsleven deze activiteit zelf moet financieren. Wij zijn het evenwel niet met hem eens, dat een dergelijke houding tegenover subsidieverzoeken een exclusief-liberale is. Wij behoeven slechts te herinneren aan het rapport *Belasten met mate*, of het preadvies van Dr. C. de Galan voor de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel (*De Nederlanders in het jaar 2000*), of de ideeën van Prof. Dr. W. Drees Jr., om te laten zien dat bijv. ook binnen de Partij van de Arbeid het prijsmechanisme in de openbare financiën een zekere herwaardering ondervindt. Niettemin meent de heer Joekes zich aan het eind van zijn anti-subsidiebetoog nog eens flink te moeten afzetten..... juist tegen die P.v.d.A. Als hij behoefte heeft aan politiek bedrijven is dat zijn goed recht, maar deze gelegenheid lijkt daarvoor toch wel erg gezocht.

Ook termen als een „volk van klaplopers” ontbreken in zijn filippica niet. Wij zaten al te wachten op het woord „staatsruif”; de heer Joekes schijnt zich kennelijk tijdig te hebben bedacht dat dit begrip zijn plaats in de dagblad„columnistiek” reeds ruimschoots heeft verworven.

dR

997

# Noten bij een Nota

## De sociaal-economische aspecten van het in 1969-1972 te voeren regionale beleid

### ALGEMENE INDRUK

De 16 september jl. aan de Voorzitter van de Tweede Kamer door Minister de Block mede namens zijn ambtgenoot Roolvink aangeboden *Nota inzake de sociaal-economische aspecten van het in de jaren 1969 t/m 1972 te voeren regionale beleid* maakt in algemene zin een gunstige indruk. De Regering blijkt bij voortduring aandacht te schenken aan de stimuleringsgebieden en ze komt ten aanzien van het regionale beleid nu ook met een visie op de middellange termijn. De Nota bevat enkele nieuwe, interessante gezichtspunten. De beëindiging van het regionale beleid ten aanzien van de secundaire kernen wordt „voorshands” opgeschort. Duidelijk wordt ingezien dat alleen door continuïteit bij het regionale (industrialisatie)beleid resultaten zullen worden bereikt. Toch — het is wel begrijpelijk — is de greep op de betrokken, ingewikkelde materie nog niet onwrikbaar. Het gehele pakket stimuleringsmaatregelen is nog niet geheel evenwichtig. De verwachtingen zijn op bepaalde punten wat ongemotiveerd optimistisch. Het illustratieve cijfermateriaal is hier en daar zwak of weinig recent. Er blijven wensen.

### DOELSTELLINGEN VAN HET REGIONALE BELEID

Het bestrijden van de structurele werkloosheid in bepaalde gebieden blijft de meest fundamentele doelstelling (blz. 17). Natuurlijk zal de economische groei zich krachtens een structuurbeleid als geheel in alle regionale gebieden moeten kunnen voltrekken. Ik had echter graag gezien dat naast de aan het structuurbeleid toegedachte „grote rol” de (derde) doelstelling wat meer accent had gekregen: het is een dwingende noodzaak de bevolkingsdruk in het overvolle westen te verlichten, de reeds in sterke mate aangetaste leefbaarheid op een enigszins aanvaardbaar peil te houden en ontoelaatbare verontreinigingen te voorkomen. Een betere ruimtelijke spreiding van bevolking en van economische activiteiten is een levensbelang voor overig Nederland.

Gelukkig breekt nu wel het besef door, dat het bepaald niet uitsluitend gaat om het belang van de stimuleringsgebieden, die, als waren het reservaten, in deze moderne tijd wat extra aandacht mogen hebben. West-Nederland heeft de nog open ruimten eerlang hard nodig en daarmee volgt de argumentatie de tegenovergestelde richting. Overigens: strikt regionale vraagstukken bestaan niet. Er zijn bepaalde algemene economische en sociale verschijnselen die in zekere geografische structuren (veel) duidelijker naar voren treden door de ongelijke spreiding der onderscheiden typen prestatie-eenheden en der sociale structuurtypen.

### INDUSTRIE OF DIENSTVERLENING?

De tekst van blz. 20 is in dit verband beter dan die op blz. 4: doorgaan met de industrie te stimuleren, ook als die voor wat de directe werkgelegenheid betreft een afnemend gewicht gaat krijgen; ze schept onder invloed van de technologische ontwikkeling een dusdanige vergroting van productie en *inkomens* (curs. T.) dat daaruit een vergrote vraag naar diensten voortvloeit. Een juiste stellingname. Er wordt ten onrechte wel eens volstaan met te wijzen op het betrekkelijk geringe aantal arbeidsplaatsen dat de industriële bedrijven in de expansieve sector creëren, globaal blijkend uit een laag aandeel van salarissen en sociale lasten in de totale kosten. Voorbeeld: de procentuele kostensamenstelling van de *chemische nijverheid*; raffinaderijen van petroleum, vermeldt voor 1964 voor „lonen en salarissen”: 11,42; de *metallurgische industrie*: 8,94<sup>1</sup>. Anders: de *elektrotechnische industrie*: 22,24; *verzekeringwezen*: 33,24. Alle percentages tenderen overigens tot stijging. Doch: de oorspronkelijke input-coëfficiënt „Totaal Intermediaire Goederen en Diensten” vermeldt resp. 28,71; 53,77; 16,49; 46,99. Die voor „Invoer van Goederen en Diensten”: 40,01; 24,56; 32,05; —0,65. „Overige inkomens”: 10,42; 6,79; 20,78; 12,53. Op zichzelf leerzame verschillen. En: de final bill of goods/uitvoer van goederen en diensten vermeldt resp. f. 2.790 mln. (totale produktiewaarde f. 7.476 mln.); f. 2.342 mln. (f. 3.444 mln.); f. 2.718 mln. (f. 4.250 mln.); f. 686 mln. (f. 1.381 mln.). In het hele beoordelingsbeeld behoren o.m. de besteding van de overige inkomens, de in andere sectoren van het Nederlandse bedrijfsleven opgewekte productie, maar vooral: de inkomensvorming dáár, alsmede de bijdrage tot de export. Men denke verder aan de bijdragen tot de overheidsmiddelen (vennootschapsbelasting!), die via allerlei sleutels deels terugkeren in de vestigingsgebieden. Tenslotte: grote industriële vestigingen stimuleren tot andere vestigingen (navolgingseffect).

In het algemeen (maar zeker niet altijd) volgt de dienstensector en neemt mede bezit van een groeipool. Gegeven de hoge loonkostenquote heeft deze sector op korte termijn een duidelijk werkgelegenheidseffect. Nu past wel enige voorzichtigheid; loonkostenquoten zeggen niet alles over aantallen arbeidsplaatsen (kwaliteitsfactor). De arbeidskwaliteitsfactor is weer nauw gerelateerd aan het bestedingspatroon, enz. Ik stelde met opzet: onderscheid korte- en lange-termijneffecten. De vestiging van een „grote tertiaire

<sup>1</sup> Zie: *De Produktiestructuur van de Nederlandse Volkshuishouding*. IV. *Input-output tabellen 1961-1964*. CBS, 's-Gravenhage 1968.

instelling" heeft een directe werkgelegenheidsimpuls (bij verplaatsing: indien personeelscommissies maar voldoende ageren tegen de overgang van de medewerkers!). Maar men moet daarnaast weten in hoeverre de onderscheiden budgetten een autonome groeifactor bevatten dan wel of de personeelsuitgaven in hoofdzaak stijgen met de algemene loontrend. Het werkgelegenheidseffect van de expansieve industriële bedrijven kan men beter analyseren op de lange termijn; het is de resultante van vele neven-effecten. Overigens is het wachten op een nadere opsomming van over te plaatsen overheidsdiensten en -instellingen (blz. 23). Laat men in een aantal gevallen met name over Apeldoorn heenspringen en daar links af slaan.

Terug naar het werkgelegenheidsaspect.

## MISSING LINK

Wat ik in het geheel der regelingen mis is een brug tussen vestiging/uitbreiding van (kapitaalintensieve) industriële bedrijven enerzijds én van arbeidsintensieve bedrijven anderzijds. Men denke in het laatste geval buiten het distributie-apparaat<sup>2</sup> met name aan de technische toeleverings- en afnemersbedrijven, voornamelijk middelgrote en kleine bedrijven. Er waren op 1 januari 1968 in Nederland in ambacht en kleine nijverheid 113.464 vestigingen, waarvan 48.630 niet-detailhandel<sup>3</sup>. De werkgelegenheid aldaar belooft ca. 13% van de totale beroepsbevolking. De arbeidskostenquoten (incl. de beloning van de arbeid van zelfstandigen) per ambachtssector bedroegen naar schatting in 1965 (%): bouwambachten: 37; metaalambachten: 14; dienstverlenende ambachten: 50; overige ambachten: 28<sup>4</sup>. Het totaal gemiddelde (22) loopt weliswaar aardig parallel met de loonkostenquote bedrijven, maar de gegeven differentiatie spreekt voor zich. Nu kan men voor wat de stimuleringsgebieden betreft wel wachten op polarisatie, navolging en (verplichte) verplaatsing in de tertiaire sector, maar ik zou toch de volgende suggesties in overweging willen geven resp. ter nadere uitwerking willen poneren:

a. Investeringsminimum voor premiëring verlagen óf een aanvullende premie-investeringsregeling treffen voor het midden- en kleinbedrijf (naast de thans geldende kredietfaciliteiten). Ik ben nl. geneigd een vraagteken te plaatsen bij de zogeheten neutraliteit der huidige regeling. Ze kan in bedrijfseconomische zin prikkelen tot integratie, tot samenbundeling in één prestatie-eenheid van opvolgende fasen en onderdelen van een produktieproces. Dat gaat nu juist in tegen de ontwikkeling van een kring van gezonde, kleinere toeleveringsbedrijven.

b. Indien een groot bedrijf een deel van het (op een hoger peil te brengen) produktieproces op rationele gronden wil uitbesteden bij een excellent toeleveringsbedrijf in een stimuleringsgebied — hetgeen van beide bedrijven additionele investeringen vraagt — komt de totale investering (indien de norm wordt gehaald) in aanmerking voor premiëring en wordt naar rato aan beide bedrijven toegewezen. Idem voor een zodanige relatie met afnemersbedrijven. Ingewikkeld om uit te werken (wijze van aantonen; nuanceringen voor bestaande en te vestigen kleine bedrijven), maar wij hebben in Nederland op dat punt onze sporen al verdiend. Anders leze men eerst eens een publikatie over ons fiscale stelsel en de sociale verzekering, om aldus moed te vatten.

c. De zgn. Lelystad-regeling (f. 10.000 premie per metter-woon aangetrokken mannelijke arbeidskracht) wordt — in aangepaste vorm — van toepassing verklaard op alle

stimuleringsgebieden<sup>5</sup>. Overigens: de premiereregeling „Bevordering Industrievestiging Kerngemeenten" (1953) bevatte als clausule al tewerkstelling (per 50 m<sup>2</sup>) van ten minste één werkloze mannelijke arbeidskracht uit de gewestelijke arbeidsreserve.

Moeten wij nu maar de vestiging c.q. uitbreiding van arbeidsintensieve bedrijven stimuleren? Neen. Wel de keuzemogelijkheden vergroten om die activiteiten terzake te bevorderen die economisch zinvol zijn.

## KRITISCHE OPMERKINGEN

In het afgelopen jaar kwamen uitbreidingen van allure, indien de norm werd bereikt, reeds in aanmerking voor premiëring met 25% (blz. 20). De nieuwe regeling vermeldt voor normale uitbreidingen 15% (blz. 27). Ik ben van oordeel dat men óf beide activiteiten gelijk zal moeten premiëren óf de oude „allure-regeling" (uitbreiding  $\equiv$  vestiging) zal moeten voortzetten (een extra douceurtje voor grote uitbreidingen). Voorts ware de uitbreidingspremiëring niet te koppelen aan bestaande werkloosheid, maar te richten op de verbetering van de structuur van het stimuleringsgebied<sup>6</sup>.

Achter de bij de SER gedeponeerde gedachte van een loonsomheffing plaats ik een vraagteken. Ze kan in het westen — waar mogelijk — stimuleren tot verdere automatisering, nog afgezien van andere escapes. Ook het westen telt vele arbeidsintensieve bedrijven die — als ze hun vestigingsplaats handhaven — onevenredig getroffen zouden worden. Bovendien komen verschillende typen bedrijven naar hun aard niet voor verplaatsing in aanmerking. Dan zijn er de nog steeds bestaande loonverschillen. Of een dergelijke maatregel zou leiden tot verplaatsing van daarvoor in aanmerking komende bedrijven is twijfelachtig. Bij een duidelijk verschil in arbeidsproduktiviteit kunnen bepaalde bedrijven qua heffing nog wel wat hebben. Zou het echter tot een zodanige heffing komen, dan ware te denken aan de vorming van regionale fondsen ten behoeve van het bedrijfsleven aldaar, waarbij nauwgezet rekening ware te houden met eventuele „stimulerende middelen" die uit anderen hoofde, dus naast de eigenlijke overheidsinjecties, al naar bepaalde regio's vloeien.

Natuurlijk, er is een concrete maatregel denkbaar: een verbod van bepaalde nieuwe vestigingen in overvolle delen van het westen. Wie dat zó stelt, maakt zich niet allereerst populair, maar dat nog daargelaten: hij redeneert wat erg simplistisch. Op zijn minst zou er ten aanzien van een dergelijk verbod een veto-mogelijkheid moeten worden

<sup>2</sup> Ter illustratie: kleinhandelsmarge = 100; inputcoëfficiënt overige inkomens (1964) = 54,69; lonen en salarissen = 18,48 (CBS, t.a.p.).

<sup>3</sup> Bron: Centraal Registratiekantoor Detailhandel-Ambacht.

<sup>4</sup> H. Kuiken: „Macro-economische ramingen voor de ambachten, II, *Kroniek van het Ambacht*, 22 (juli/augustus 1968) (4) blz. 292, 293.

<sup>5</sup> Tot zover mijn informatie strekt zal de premiëring worden gebonden aan het in de huidige stimuleringsregeling vervatte maximum.

<sup>6</sup> Ik vrees dat de premiëring van uitbreidingen niet zal gelden voor dienstverlenende bedrijven. In dat geval zullen zij slechts voor premiëring in aanmerking komen wanneer verplaatsing naar een stimuleringsgebied aan de orde is. De regeling ter zake moet echter nog worden uitgewerkt. M.i. loont het bij uitbreiding van dienstverlenende instellingen faciliteiten toe te kennen (werkgelegenheidseffect op korte termijn).

opgenomen op grond van groei-uitkomsten na invoering van het verbod, alsmede een (wel zeer gunstige) regeling voor alternatieve vestiging in de stimuleringsgebieden om vestiging buiten Nederland te voorkomen. Onze EEG-partners zullen in ieder geval met belangstelling toezien.

De Nota spreekt van het kweken van een *vestigingsoverschot* in de stimuleringsgebieden, maar ik mis de meest globale taakstelling terzake. Er is geen duidelijk verband met de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening. Zo'n vestigingsoverschot komt niet uit de lucht vallen. Algemene, zij het voldoende gedifferentieerde vestigingsplannen met een raming van de daaruit voortvloeiende impulsen, betrekking hebbend op een periode van bijv. 5 jaren, zullen gewenst zijn. Natuurlijk zijn zulke plannen voorlopig evenzovele schoten in de lucht, maar er is dan in ieder geval een kapstok als begin.

Hier en daar spreekt een wat *ongemotiveerd optimisme*. Blz. 16: tegen de achtergrond van het voorstel kan voor het Noorden des lands... de komende jaren een toeneming van de industriële werkgelegenheid worden verwacht. Blz. 17:...dat in het Noorden des lands een verdere terugdringing van de structurele werkloosheid tot de reële mogelijkheden behoort. Waarop zijn deze verwachtingen gebaseerd? Wat is structurele werkloosheid precies? De moeizame omscholing van het betrekkelijk grote aantal oudere werkzoekenden (in 1967 was 32% van de mannelijke werklozen in Groningen vijftig jaar en ouder) en het relatieve aandeel ongeschoolden botsen met de steeds hogere eisen van het bedrijfsleven.

Ik ben niet gelukkig met het bestaan van *herstructureringsgebieden*. Er wordt in het geheel der regelingen een nieuw indelingscriterium ingevoerd dat niet overal doorwerkt. Herstructurering ware niet te koppelen aan een gebied, maar kan beter in de algemene regeling haar plaats krijgen. Ook in dit geval worden bepaalde verschijnselen evident hetzij ruimtelijk ten gevolge van concentratie van zekere prestatie-eenheden in een bepaalde regio, hetzij in de tijd, en dan abrupt. Herstructurering kan echter ook aan de orde zijn bij de „oude industriële activiteiten” (blz. 16; in Groningen bijv. van oudsher gericht op de agrarische sector). Dit proces is minder spectaculair omdat het zich afspeelt binnen een grotere tijdsruimte en niet in een tot op zekere hoogte mono-industriële regio. De Nota spreekt van „aanpassing” van deze „oude industriële activiteiten”.<sup>7</sup> Waarom geen gunstige faciliteiten wanneer zulke bedrijven nauw zouden gaan samenwerken of het karakter van hun productieproces zouden wijzigen? Dit betreft ook herstructurering, maar dan binnen een algemeen stimuleringsgebied. In ieder geval vind ik de argumentatie op de blz. 18 en 19 niet, zo overtuigend.

De Nota stelt „verdere voorzieningen” in het vooruitzicht om de *geografische mobiliteit* te bevorderen (blz. 26). Terzijde: ik vrees dat noch arbeiderstreinen noch een beter soort woonwagenkampen de arbeidsreserve erg enthousiast zullen maken (overigens niet ter sprake komend in de Nota!). Buiten een bepaalde kring moet het werk naar de werknemers toe. Wel kan men bedoelde kring wat verruimen door aantrekkelijke fiscale aftrekregelingen in het leven te roepen voor arbeidskrachten die in hun woonplaats geen werk vinden en bereid zijn op zekere afstand daarbuiten aan de slag te gaan. De huidige fiscale prikkels zijn onvoldoende.

Het illustratieve *cijfermateriaal* is hier en daar wat

<sup>7</sup> Men becijfer eens wat de „koude” aanpassing thans aan werkloosheidsuitkeringen eist.

## Uw bedrijf en kantoor is welkom in Nijmegen, want Nijmegen heeft:

- Een nieuw industrieterrein van 100 ha met havens in aanleg.
- Aantrekkelijke terreinen voor handelsbedrijven en kantoren in centrum.
- Goede weg-, trein- en waterverbindingen met binnen- en buitenland.
- Ruim aanbod van gespecialiseerde en administratief geschoolde arbeidskrachten.

## Maar ook uw personeel is welkom in Nijmegen, want het vindt er:

- Ruim assortiment van woningen (geen woningnood!).
- Stad met een rijk verleden en oud stedschoon, gelegen in fraai rivier- en heuvellandschap.
- Uitgestrekte natuurrezervaten, bossen, heide in directe omgeving.
- Mogelijkheden tot recreatie in elke vorm: schouwburg, concertgebouw, sporthallen, ere-divisievoetbal.

VOOR INLICHTINGEN:

**Wethouder  
van Publieke Werken en  
Stadsontwikkeling,  
Stadhuis. Tel. (08800) 2 81 00.**

zwak en in een enkel geval niet recent. Voorbeeld: blz. 8, tabel 2: het procentuele aandeel van de bouwnijverheid in de werkgelegenheid in het noorden (1965: 11%). In dit percentage is een niet onbelangrijk aantal feitelijk-werklozen verscholeden. En op blz. 15, tabel 9: de gemiddelde inkomens per hoofd van de bevolking: 1963 ten opzichte van 1955. Overigens zijn — om even voor eigen parochie te preken — sommige cijfers voor Groningen wel leerzaam: indien men de werkgelegenheidsontwikkeling in de dienstensector 1955/1965 beziet (blz. 10, tabel 6), zou men tot een primaat voor dit gewest kunnen concluderen wat het verplaatsen van overheidsdiensten betreft (is het CBS al aan een nieuwe eerste steenlegging toe?).

Wat de verbetering van de relatieve positie van het gemiddelde inkomen per hoofd van de bevolking per regio ten opzichte van dat voor Nederland betreft (1955/1963) laat — buiten west-Nederland — Groningen het met Zeeland afweten (blz. 15, tabel 9). Wat het relatieve beeld voor 1963 betreft: de onderlinge verschillen worden kleiner, maar ze zijn er nog. (Zuid-)Limburg heeft m.i. vooral te kampen met efficiency-tekorten in, resp. ontoreikende ervaring ten aanzien van het pousseren van de produktie, binnen de categorie der kleine industriële en ambachtelijke bedrijven. Er speelt voorts nog enige tijd een beambtenvraagstuk. Het distributie-apparaat ontmoet een voorzichtiger geworden intern kooppatroon en een weg-ebben van Duitse en Belgische koopkracht (het proces begint zelfs in omgekeerde richting te verlopen). Ik stel dit met nadruk omdat het (Zuid-)Limburgse vraagstuk vaak ten onrechte wordt gezien als uitsluitend een zgn. mijnwerkersprobleem.

## ONDERZOEK

Een pluspunt is de beoogde intensivering van de *regionale planning* door het CPB in het kader van de middellangetermijnplanning (blz. 29). Zo ook het maken van prognoses met betrekking tot de arbeidsmarkt (dat een Raad voor de Arbeidsmarkt én regionale raden er spoedig mogen komen! Zie blz. 22). Terecht worden hier naast het CPB de ETI's genoemd. Het regionale cijfermateriaal laat te wensen over. De regionale instellingen zouden hieraan graag meer willen doen, maar dan komt het oude verhaal van de tekortschietende middelen om met name op middelbaar niveau dergelijk werk in voldoende mate te kunnen aanvatten en daarnaast meer te kunnen doen aan de zo noodzakelijke regionale bedrijfstakgewijze structuuronderzoeken. Waarom niet in het raam van het stimuleringsbeleid de regionale instellingen die (grotendeels) werken voor de stimuleringsgebieden wat meer armslag geven?

Van overwegend belang is bij benadering te weten wat de *betekenis voor de regio* is, en verder worden zal van evt. vestiging c.q. uitbreiding van allerlei typen prestatie-eenheden. Het maakt daarbij niet uit of men het basisonderzoek hiervoor opdraagt aan gerenommeerde buitenlandse bureaus dan wel dit door Nederlandse instellingen (even goed) laat uitvoeren. Ook naar economische profeten wordt niet altijd in eigen land geluisterd. En stelt het buitenland op zijn beurt niet — terecht — vertrouwen in „onze” Tinbergen? Hoe het ook zij: zowel Nederlandse onderzoekers als hun buitenlandse collega's zullen zich gaarne bedienen van een open Leontief-model, waarbij inzetten en afzetten ten minste worden gesplitst naar regio, overig Nederland en buitenland. Nu is het niet moeilijk buitenstaanders onder de indruk te laten komen van enkele

vierkante meters input-outputtabellen, vooral niet indien men eerst ter introductie overneemt wat de bekende leerboeken op dit gebied vermelden. In wezen is echter de onderliggende techniek niet moeilijk; het samenstellen der tabellen is in hoofdzaak een technisch vraagstuk: dat van regionaal uitgesplitst basismateriaal en van een beschikbaar zijnde, bemande computer, omdat men nu eenmaal niet graag uit het hoofd reciproke matrices berekent.

Van belang is dunkt mij dit: laat er hard en regelmatig worden gewerkt aan goed en sterk naar regio's gedifferentieerd basismateriaal. Gaat men tabellen produceren met oorspronkelijke inputcoëfficiënten, laat men dan vermijden ten aanzien van de technische coëfficiënten (bijv. ontleend aan de produktiefunctie  $x_{i,j} = a_{i,j}X_j$ ) te sterk en te lang te denken in termen van lineaire relaties. Laat het onderzoek niet blijven stilstaan bij deze nationaal/regionaal berekende oorspronkelijke inputcoëfficiënten en de interdependentiecoëfficiënten, en zelfs niet bij de in onderscheiden bedrijfstakken gecreëerde *toegevoegde waarden* (hoewel de zaak hier pas goed interessant wordt; geïnduceerde produktiewaarde zegt soms zo weinig). Men moet ook weten (en hier komen ten minste de regionale instellingen in het beeld) a. hoe het bijv. met de levensvatbaarheid, met de rentabiliteit, eventueel solvabiliteit van het regionale pakket van in Matrix A meelopende bedrijfsklassen is gesteld, en b. wat men op gewestelijk niveau met zo'n input-outputlegpuzzel omtrent de betekenis van vestiging c.q. uitbreiding moet doen. Wij komen al een eindje verder indien dergelijk onderzoek, uitmondend in een globale meerjarige taakstelling, de werving in de secundaire en tertiaire sectoren kan dienen in deze zin dat de „acquisiteurs” gaan beschikken, per sub-regio of (kern)gemeente, over het meest wenselijke vestigingsbeeld.

Verder acht ik de volgende onderzoekingen per regio van belang:

1. Analyses van de arbeidsmarkt, die beter materiaal opleveren dan de nu beschikbare gegevens omtrent vraag en „nominaal” arbeidsaanbod. Wat zit er nu reëel en plaatsbaar in de „kaartenbakken”? Hoe zal deze markt zich verder ontwikkelen? Hoe definieert de ondernemer zijn vraag?
2. De reeds genoemde (regionale, methodologisch identiek te houden) structuuronderzoeken in verschillende bedrijfstakken — óók bij het midden- en kleinbedrijf.
3. Structuuronderzoekingen in Nederlandse en aangrenzende Belgisch/Duitse gebieden. Blz. 22 van de Nota vermeldt een structuuronderzoek in de „driehoek” Luik-Maastricht-Aken. Een dergelijk onderzoek voor Groningen-Drenthe-Eemsland bijv. is eveneens gewenst.
4. Een goede analyse van de hoedanigheden der uit de regio's vertrekkenden en der zich aldaar vestigenden.
5. Analyse van de achtergronden van niet met succes becroond vestigingsoverleg.
6. Veel meer zal moeten worden gedaan aan het op de juiste wijze registreren, analyseren en relativeren van allerlei regionale (industriële) ontwikkelingen. Zo blijft men de industriële ontwikkelingen vaak hardnekkig beoordelen op grond van (niet gewogen) werkgelegenheidscijfers. Het lijkt soms wel of wij in Nederland na de dissertatie van Vanhove wat zijn blijven stilstaan. En zie eens hoe de *kwartaire sector*<sup>8</sup> zich spreidt!

(vervolg op blz. 1008)

<sup>8</sup> J. Gottmann: *Megalopolis or the Urbanized Northeastern Seaboard of the United States*, 1964, blz. 567 e.v.

# Het andere Rusland: de denkbeelden van Professor Sachárov

## II. Een confrontatie met de ideeën van Professor Tinbergen\*

In een vorig artikel hebben wij getracht een beeld te geven van de sociaal-politieke denkbeelden van de Russische kernfysicus Prof. Andreï Dmitriëvitsj Sachárov. In dit tweede artikel zullen wij deze denkbeelden confronteren met de sociaal-politieke denkbeelden van Prof. Dr. J. Tinbergen en aldus pogen hun overeenkomsten en verschillen te belichten.

In tal van geschriften heeft Prof. Tinbergen zijn visie weergegeven op de organisatie van de wereldgemeenschap en van de vrede. Anderen hebben deze visie weer ruimere bekendheid gegeven. Met name geschiedde zulks in *ESB*, waarvan het nummer van 10 april 1968 geheel is gewijd aan de denkbeelden van Prof. Tinbergen. Hij maakt onderscheid tussen een viertal principiële spanningshaarden, die het scheppen van een basis voor een wereldgemeenschap van naties in de weg staan. Deze zijn:

1. machtsbegeerte zonder meer;
2. de ideologische tegenstelling tussen Oost en West over het sociale stelsel;
3. de ideologische tegenstelling over de regeringsvorm;
4. de toenemende welvaarts kloof tussen Noord en Zuid.

De druk, die zij op de functionering van de internationale samenleving uitoefenen is dermate overwegend, dat het niet verwonderlijk is dat de inhoud van het begrip „De Gevaren” van Sachárov er in wezen identiek aan is.

De neutralisering van „de gevaren” of „de spanningshaarden” is een kwestie van levensbelang voor de wereld als gemeenschap van naties. Met dit als uitgangspunt zullen we trachten een vergelijking te maken tussen de richting voor een oplossing, zoals Sachárov die aangeeft, en de denkbeelden van Tinbergen, uitgewerkt in zijn modellen voor de organisatie van de wereldgemeenschap.

### NEUTRALISERING VAN DE SPANNINGSHAARDEN IN DE WERELD

Wij zijn allen gedwongen te leven in de werkelijkheid van „het evenwicht van de verschrikking”. De effecten van de instrumenten van vernietiging in handen van enkelen gaan elke conventionele invloedssfeer te buiten, afgezien van de morele onaanvaardbaarheid van elke vorm van vernietiging. Het risico, dat de tegenwoordige toestand uit zijn evenwicht raakt ten gevolge van een nieuwe vinding of door een ongelukkig toeval, wordt bij een beoordeling van de stabiliteit van het evenwicht onderschat. Sinds een aantal jaren wordt ook weer vanuit de sector van de „conventionele” wapens gepoogd het subtiele vacuüm dat „het evenwicht van de verschrikking” nog bezit, op te vullen.

Wat nu, is de principiële voorwaarde voor een werkelijk stabiele vorm van coëxistentie?

Sachárov: „Dat in het kapitalistische stelsel de ontwikkeling van de produktieve krachten voortgaat is voor iedere niet-

dogmatische Marxist een feit van principiële en theoretisch fundamentele betekenis. Dit feit is namelijk de theoretische basis voor de vreedzame coëxistentie en verschaft de principiële mogelijkheid, dat het kapitalisme, qua structuur op een dood spoor uitlopend, zal kunnen ontsnappen aan de dwang zich in een wanhopig militair avontuur te storten”<sup>1</sup>.

Tinbergen: „Voor een aanzienlijk deel is de explosiviteit van de toestand, naar het schijnt, gebaseerd op het gemakkelijke argument, dat één van de twee partijen spoedig zal verdwijnen en dat wij in de tussentijd de risico's van de situatie wel kunnen blijven dragen. . . . Gedurende enige tientallen jaren werd het Russische economische stelsel als zo slecht beschouwd, dat het automatisch ineen zou storten. Vandaag denken vele westerse mensen, dat aangezien het goede uiteindelijk altijd overwint, de westerse democratie tenslotte ook op het Rode Plein zal heersen”<sup>2</sup>.

De dogma's en vooringenomenheid waarmee beide partijen elkaar tot de ondergang verdoemen, zijn het struikelblok op de weg naar een overeenkomst, formeel of de facto. Wat Sachárov summier schetst in de paragrafen „De parabel van de twee skiërs” en „Een vergelijking van de inkomensverdeling (tussen de V.S. en de U.S.S.R.)”<sup>3</sup> heeft Tinbergen *systematisch* uitgewerkt in zijn theorie van de convergentie van economische stelsels<sup>4</sup>. Hierin wordt de stelling getoetst, dat de sociale systemen van Oost en West op een aantal punten — doelstellingen, afgeleide doelstellingen en middelen — naar een gemengd stelsel groeien, dat dichter bij het optimale stelsel ligt — in internationale zin — dan elk van beide.

Tinbergen stelt: „Geen enkel systeem kan zich veroorloven om veel minder efficiënt te zijn — in de ruimste betekenis — dan het optimale stelsel, omdat dat zou betekenen, dat men bewust enige economische macht en hulpbronnen zou opgeven”<sup>5</sup>.

Wat betreft de controverse over het sociaal-economische stelsel zijn beiden het er over eens, dat het onzinnig is de wereld te laten vernietigen door het vasthouden aan hölle dogma's, die de weg der logische ontwikkeling naar een zelfs meer optimale middenoplossing blokkeren.

### CONVERGENTIE VAN DE TWEE SOCIAAL-ECONOMISCHE STELSELS

„Als grove benadering kunnen we stellen dat er een tendens is naar decentralisatie in het Oosten en van centralisatie in het

\* (I) in *ESB* van 25 september jl., blz. 882-886.

<sup>1</sup> *ESB*; 25-9-1968, blz. 885.

<sup>2</sup> J. Tinbergen: *De les van 50 jaar*, Amsterdam 1965, blz. 127-128.

<sup>3</sup> *ESB*, 25-9-1968, blz. 885-886.

<sup>4</sup> H. Linnemann, J. P. Pronk, J. Tinbergen: „Convergence of economic systems in East and West”, E. Benoit (ed.): *Disarmament and World Economic Interdependence*, Oslo/New York/Londen 1967; J. Tinbergen: „The Communist and Free Societies show a converging Pattern?”, in *Soviet Studies*, vol. XII, 1961, no. 4.

<sup>5</sup> J. Tinbergen: *De les van 50 jaar*, blz. 152.

Westen. Centrale planning heeft de neiging minder te worden in eerstgenoemde en sterker in laatstgenoemde type van samenleving. Meer vrijheid voor de bedrijfsdirecteuren in het Oosten en minder voor hen in het Westen. Onderwijs en investeringen in westelijke landen nemen toe en naderen oostelijke cijfers. De internationale handel heeft de neiging sterker te groeien in de communistische dan in de niet-communistische landen. De inkomensverdeling wordt in het Westen zowel als in het Oosten steeds rechtvaardiger. Kosten- en investeringsmaatstaven in het Oosten worden meer en meer gecalculleerd op een wijze zoals dat in het Westen geschiedt.”<sup>6</sup>

Sachárov verstaat onder tocnadering: „... brede sociale hervormingen, maar ook wezenlijke veranderingen in de structuur van de eigendom in de kapitalistische landen. Daarbij moet de rol van staats- en coöperatief eigendom versterkt worden. Tegelijkertijd moeten in de socialistische landen de karaktertrekken van de structuur van het eigendom van produktiemiddelen behouden blijven.”<sup>7</sup>

Voor Tinbergen is de aard van het eigendom van de produktiemiddelen niet essentieel. De kwaliteit van de bedrijfsvoering is voor hem veel wezenlijker. Deze moet efficiënt zijn, niet alleen in de beperkte economisch-technische zin, maar ook in de relatie met mensen. Er wordt dus niet gemaximeerd in het kader van een produktiefunctie maar van een brede welvaartsfunctie. In dit kader moeten we dus de stelling van Sachárov inzake de eigendom als te star kwalificeren. Als kwalitatief middel is gemeenschapseigendom ter voorkoming van uitbuiting vervangbaar door andere middelen, zoals fiscale instituties, sociale verzekeringen, medezeggenschap, herziening van het vennootschapsrecht enz.

Kort samengevat zou volgens Tinbergen een gemengd optimaal sociaal-economisch stelsel de volgende structuur kunnen vertonen<sup>8</sup>:

1. Een openbare sector van aanzienlijke omvang verzorgt alle activiteiten, die externe effecten of ondeelbaarheden van enige importantie vertonen. Activiteiten die deze kenmerken niet vertonen kunnen verricht worden door de particuliere sector. De laatste omvat minstens kleine en middelgrote produktie-eenheden.
2. De graad van centralisatie in de hantering van instrumenten van sociaal-economische politiek moet zodanig zijn, dat geen enkel instrument aanzienlijke externe effecten vertoont. Dit principe verdeelt de beleidstaken over beslissingscentra van verschillende niveaus.
3. De regulering van de totale vraag, van de omvang der investeringen, van onstabiele markten en van de inkomensherverdeling behoort tot de taken van de openbare sector. Inkomensherverdeling moet gericht zijn op gelijkshakeling van marginale nuttigheden tussen individuen; belasting van opbrengsten uit marginale offeringen is niet toegestaan.

Uitgangspunten zijn: het bestaan van zo'n optimum en de dominantie van economische krachten in het scheppingsproces van een sociaal stelsel. Dat de realiteit heel wat complexer is bewijst onder meer het bestaan van de volgende spanningshaard: de ideologische tegenstelling tussen Oost en West over de regeringsvorm.

#### DE CONTROVERSE OVER DE BESLUITVORMING. DICTATUUR VERSUS DEMOCRATIE

De Marxistisch-Leninistische conceptie in deze is het democratisch centralisme. Dat houdt in, dat besluiten „democratisch” worden genomen — door vertegenwoordigers van de partij, die geacht worden het volk te representeren — maar eveneens, dat iedereen aan eenmaal genomen besluiten is gebonden. Een ieder dient deze dan ook met

hart en ziel als de wil van het volk te propageren. Er is daarbij geen ruimte meer voor afwijkende meningen en handelwijzen. Rekening houdend met de inhoud van „democratische” besluitvorming laat de gehele conceptie nogal wat ruimte voor verwrongen en ontaarde beslissingen en campagnes, zoals Sachárov ons onverbloemd schetst.

Tinbergen zegt dan ook, dat te dien aanzien de verschillen bepaald belangrijker zijn dan bij de controversen in sociaal-economische zin en dat er minder blijk is van enige toenadering. We moeten ons er evenwel van bewust zijn, dat Rusland nu cenmaal geen schijn bezit van wat lijkt op — westerse — democratische tradities. Daar pure machtsbegeerte geldt als een bepalende factor voor alle spanningshaarden is het politieke toneel misschien de meest aangewezen plaats om deze in de discussie op te nemen. Sachárov is gedwongen onder en met de dictatuur te leven. Hij signaleert daarom duidelijker en explicieter waartoe deformaties in de besluitvorming kunnen leiden: mythevorming, de strijd om de onbeperkte macht, onderdrukking van de intellectuele vrijheid, het uitbuiten van de lagere intellectuele niveaus, massa-cultuur, het beknotten van de vrijheid om informatie te ontvangen en te verspreiden, en van de vrijheid om objectief te kunnen oordelen.

Herhaaldelijk heeft Tinbergen op subtielere vormen van sommige van deze gevaren gewezen in onze westerse samenleving, die ook niet meer is dan een benadering van ware democratie. Beiden, Sachárov en Tinbergen, wachten op een doorbraak in de praktische politiek van de status quo, in stand gehouden door statische concepties en dogma's. Tinbergen echter dringt nadrukkelijk aan op een wetenschappelijke doorbraak. Helaas zijn de politieke wetenschappen daarvoor nog te jong, aangezien zij nog niet in het stadium zijn van doelgericht denken, zoals de natuurwetenschappen en sinds kort in zekere mate ook de toegepaste economie.

Het is dus niet verwonderlijk, dat de politieke voorstellen van Sachárov ook niet meer zijn dan idealistische correcties van de praktijk van de status quo. Op systematisch wetenschappelijk onderzoek gebaseerde herzieningen van het wereldbestel om te komen tot nieuwe mondiale concepties, mogen wij dan zeker in het kader van een brochure niet verwachten.

Zoals hierboven reeds is gebleken tracht Tinbergen met een sociaal-economisch model, van het nationale vlak logisch doorgetrokken tot op het internationale vlak — zoals nog zal blijken — een deel van de basis te leveren voor een politieke doorbraak. In vergelijking hiermee hangen de eerste en tweede etappe van convergentie, gebaseerd op evolutie van de politieke en sociale verhoudingen in Oost en West, zoals Sachárov die schetst, enigszins in de lucht.

Wij komen nu tot de logische slotfase van onze redenering bestaande uit de beantwoording van de vraag: hoe de toenemende welvaarts kloof tussen Noord (Oost plus West) en Zuid versmald moet worden.

#### EEN GEMEENSCHAPPELIJKE POLITIEK VAN WERELDONTWIKKELING

„Zoals wij eerder hebben uiteengezet is het zeer belangrijk voor de wereldveiligheid dat beide voornaamste machtspolen in elkaars

<sup>6</sup> In: *Convergence of economic systems in East and West*.

<sup>7</sup> *ESB*, 25-9-1968, blz. 886.

<sup>8</sup> In: *Convergence of economic systems in East and West*.



voortbestaan geloven. Niets zou meer bijdragen tot de overtuiging der communistische heersers dat het Westen niet zal ophouden te bestaan dan een van fantasie getuigende gemeenschappelijke politiek van wereldontwikkeling en een belangrijke bijdrage daartoe door het Westen — regeringen en burgers. Als daarenboven het Westen zijn eigen gemengde stelsel verder zou kunnen ontwikkelen, teneinde de slechtste zijden van het kapitalisme verder te doen verdwijnen die nog steeds in de minder ontwikkelde westerse landen bestaan, zou iets van het wantrouwen dat in het Oosten bestaat, en niet altijd zonder reden, kunnen worden weggenomen. Het is daarom een kwestie van de hoogste prioriteit om de sociale kracht van West en Zuid te versterken en hun economische stelsels verder te hervormen.”<sup>9</sup>

De consequentie van de aanvaarding van een inkomenshervedelingspolitiek en een ontwikkelingspolitiek voor probleemgebieden *binnen een land* is de aanvaarding van zo'n politiek in internationaal en mondiaal verband. De drie genoemde structuurcomponenten van het gemengde optimale sociaal-economische stelsel van Tinbergen illustreeren het feit, dat de instituties op wereldniveau ontbreken om een doeltreffende wereldontwikkelingspolitiek *uit te voeren*. Het vraagstuk van de welvaarts kloof kan echter slechts worden opgelost in het kader van een consistente internationale ontwikkelingsstrategie.

Het blijkt ook uit de denkbeelden van Sachárov, in concreto uit de fase-indeling van zijn convergentie-ideeën, dat het vraagstuk van ontwikkeling van het arme Zuiden, slechts door gezamenlijke en gecoördineerde inspanningen is op te lossen. Eerst moeten de sociaal-economische en politieke controversen tussen Oost en West i.z. doelstellingen, afgeleide doelstellingen en middelen beduidend zijn afgevlakt.

Aangezien Sachárov geen professionele econoom is kunnen wij hem onmogelijk aanrekenen, dat hij is gestruikeld in de concretisering van zijn denkbeelden. Daarom ook zijn de derde en vierde fase van convergentie gulden abstracties. Daarom ook kwam hij tot het exorbitante belastingpercentage (20) op het nationale inkomen van de ontwikkelde landen. Het streven om 1% van het nationale inkomen te bestemmen voor ontwikkelingshulp zou een bedrag opleveren van ca. \$ 12 mrd. per jaar, hetgeen de totale importbehoeften van de ontwikkelingslanden bij de gestelde doelen ruwweg voor 25-30% dekt. De rest zou uit exportopbrengsten moeten komen. Twintig procent van het nationale inkomen als hulp is hierom al onnodig. Bovendien absorbeert het de gehele investeringsquote van de ontwikkelde landen. De termijn waarover Sachárov zich dergelijke hulp denkt is ook niet duidelijk. Misschien is ook enige twijfel omtrent hetgeen Sachárov verstaat onder nationaal inkomen — afgezien van definitie-afwijkingen tussen Oost en West — wel op zijn plaats. De al te nauwkeurige fase-indeling in tijdvakken doet in de hele opzet ook wat onwettelijk aan.

Tinbergens ideeën verder volgend komt men tot de vraag waarom de ontwikkelingslanden de kloof tussen import en export niet kunnen dichten. Efficiency vereist, dat de economische politiek in zichzelf niet strijdig is. Het is strijdig, bijvoorbeeld, te streven naar economische ontwikkeling van landen met een laag inkomen zonder aan dat doel de handelspolitiek van ontwikkelde landen aan te passen<sup>10</sup>.

Wat ook zelfs ontbreekt, naast de instituties op wereldniveau om een consistente ontwikkelingspolitiek *uit te voeren*, is een indicatief wereldontwikkelingsplan. Op het ogenblik worden duidelijke en realiseerbare voorstellen daartoe uitgewerkt. Voor de tweede ontwikkelingsdecade — 1970-1980 — verwacht men met een hulppercentage van 1 à 2% van het nationale inkomen van de ontwikkelde landen

bij benadering een gemiddeld jaarlijks groeipercentage van de ontwikkelingslanden over deze tien jaar van 6 à 7% te kunnen bereiken.

Tenslotte komen wij aan de procedure van internationale planning. Gesteld werd reeds, dat de instituties op wereldniveau ontbreken voor een doeltreffende uitvoering van de ontwikkelingsstrategie en -politiek. Sachárov echter betreft de neutralisering van de spanningshaarden te zeer op de verhouding V.S.-U.S.S.R. Nu hangt onze veiligheid wel direct af van een overeenstemming tussen deze twee supermogendheden, maar zoals Sachárov de oplossing ziet van het ontwikkelingsvraagstuk, volgens welke dan de V.S. en de U.S.S.R. als door de V.N. gemachtigde voogden zullen waken over het welzijn van de rest van de wereld, zal voor weinigen buiten de V.S. en de U.S.S.R. aantrekkelijk zijn. Toch willen wij niet aan de goede bedoelingen van Sachárov twijfelen, getuige zijn vier universele principes voor het bedrijven van internationale politiek en zijn opmerking over de creatie van een wereldregering in de vierde fase van convergentie.

Het neemt niet weg, dat Sachárov de dynamica in de wereld te partieel beziet, te zeer vanuit de status quo. Hij onderschat de opkomst van het Zuiden als derde machtspool.

Het indicatieve wereldontwikkelingsplan van Tinbergen wil gebruik maken van de huidige internationale organisaties, zoals de V.N. en haar regionale en sectorale organen, om aldus te komen tot een consistent plan. Dit plan zal worden opgebouwd uit plannen van de lagere organen, met als resultaat consistente, niet-strijdige *beleidsaanbevelingen* voor de regeringen van alle landen, gericht op een evenwichtige internationale ontwikkeling. Een ontwikkelingspolitiek is in dit kader dus niet afdwingbaar.

Over een wereldregering zullen wij voorshands maar niet spreken, al is dat wel waaraan ook Tinbergen uiteindelijk denkt, getuige de nadruk die hij legt op de creatie van een internationaal Ministerie van Financiën.

## CONCLUSIE

De denkbeelden van Tinbergen en Sachárov vertonen qua visie een opmerkelijke overeenkomst. De verschillenpunten tussen hen zijn niet terug te voeren tot een verschil in ideologie van waaruit zij denken — beiden hebben daarvoor een te brede, objectieve wetenschappelijke visie. Het is veeleer op het terrein van de uitwerking en de omzetting van denkbeelden in beleidsbeslissingen, dat beider ideeën niet overeenstemmen. Sachárov is geen econoom; hij denkt niet in termen van een logisch consistent model van economische politiek zoals Tinbergen. Het is overigens opmerkelijk, dat deze denkbeelden komen van twee mensen van wie de één natuurkundige is en de ander natuurkundige van origine.

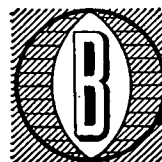
Tenslotte willen wij onze bewondering uitspreken voor het feit, dat Sachárov zich onder de huidige omstandigheden heeft durven uitspreken.

R. Wetsteyn

<sup>9</sup> J. Tinbergen: *De les van 50 jaar*, blz. 157/158.

<sup>10</sup> J. Tinbergen: „Wanted: A World Development Plan”, in *International organization*, vol. XXII, no. 1, blz. 419.

(I.M.)



VOOR ADVERTENTIES EN  
RECLAME IN HET BUITENLAND

INTERNATIONAAL  
ADVERTENTIE BUREAU

**BOLIJN**

LEIDSEGRACHT 72 • AMSTERDAM • TEL. 247181



## Ingezonden stukken.

# Van der Schroeff en de (in)directe opbrengstwaarde

## (I)

In zijn artikel „Directe en indirecte opbrengstwaarde bij Van der Schroeff c.s.” komt Prof. Dr. J. Wemelsfelder tot de conclusie dat tot verkoop van een duurzaam produktiemiddel moet worden overgegaan op dat tijdstip waarop de geaccumuleerde netto opbrengsten plus de op dat tijdstip geldende restwaarde hun maximum bereiken. Op overtuigende wijze wordt in genoemd artikel de opvatting van Van der Schroeff — afstoting dient te geschieden zodra de indirecte opbrengstwaarde gelijk is aan de restwaarde — als niet houdbaar veroordeeld.

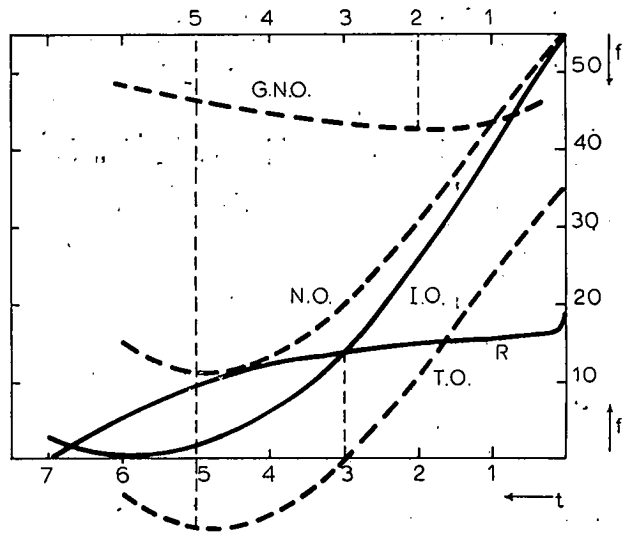
Hierbij dient echter aangetekend te worden dat Prof. Wemelsfelder van de vooronderstelling uitgaat dat na afstoten van het produktiemiddel niet tot vervanging wordt overgegaan. Indien wel tot vervanging wordt overgegaan — hetgeen mij een plausible hypothese toelijkt — dan zal ook het door Prof. Wemelsfelder aangegeven criterium niet tot een optimaal resultaat leiden, zoals uit het hierna volgende betoog moge blijken.

Stel dat aan het einde van het jaar  $t_n$  de vanaf  $t_0$  geaccumuleerde indirecte opbrengsten AO, de directe opbrengstwaarde op  $t_n$  R en het te investeren bedrag voor een identiek produktiemiddel I in geldeenheden bedragen. Het netto inkomen zal dan in  $n$  jaar  $(AO + R - I)$  bedragen. Indien we er van uitgaan dat het patroon van de indirecte opbrengstwaarden en restwaarden ook voor het nieuwe produktiemiddel zal gelden, dan zal bij vervanging telkens na  $n$  jaar het gemiddelde netto inkomen  $(AO + R - I)/n$  bedragen. Wanneer de vraagstelling „Wanneer afstoten?” wordt vervangen door „Wanneer afstoten en vervangen?”, dan zal het advies moeten luiden: „Op dat tijdstip waarvoor  $(AO + R - I)/n$  maximaal is”. Immers dan zal het gebruik van het produktiemiddel ons een optimaal resultaat verschaffen.

Dat deze benadering niet altijd tot hetzelfde tijdstip van afstoten leidt als dat welk Prof. Wemelsfelder in zijn artikel aanbeveelt, mogen de volgende tabel en grafische voorstelling aannemelijk maken.

$t_n$	I.O.	A.O.	R	AO+R =T.O.	I	AO+R -I=NO	G.N.O.
$t_0$	55	0	20	20	20	—	—
$t_1$	40	15	16	31	20	11	11
$t_2$	26	29	15	44	20	24	12
$t_3$	14	41	14	55	20	35	11,7
$t_4$	5	50	12½	62½	20	42½	10,6
$t_5$	1	54	10	64	20	44	8,8
$t_6$	0	55	5	60	20	40	6,7
$t_7$	-2	53	0	53	20	33	4,7

Toelichting tabel en grafiek:  $t_n$  = einde van het jaar  $n$ ; I.O. = indirecte opbrengstwaarde; A.O. = geaccumuleerde indirecte opbrengsten; R = directe opbrengstwaarde; T.O. = totale opbrengst zonder vervanging; I = te investeren bedrag; NO = totale opbrengst na vervanging; G.N.O. = gemiddelde netto inkomen per jaar.



Criterium Van der Schroeff: I.O. = R, d.w.z. afstoten na 3 jaar;

criterium Wemelsfelder: AO + R maximaal, d.w.z. afstoten na 5 jaar;

criterium „afstoten en vervangen”: gemiddeld inkomen per jaar maximaal, d.w.z. afstoten na 2 jaar.

In de grafiek is een en ander in beeld gebracht volgens dezelfde methode als die welke door Prof. Wemelsfelder in zijn artikel werd gehanteerd.

J. van der Word

# Van der Schroeff en de (in)directe opbrengstwaarde

## (II)

De welvaartsontwikkeling van ons land zou een ernstige knak krijgen wanneer de ondernemers het advies zouden opvolgen, dat Prof. Dr. J. Wemelsfelder in *ESB* van 28 augustus 1968 heeft gegeven. Volgens Prof. Wemelsfelder komt het erop aan dat het totaal van de met een duurzaam produktiemiddel verworven netto opbrengsten + het eventueel geïncasseerde bedrag aan residuwaarde, verkregen uit de verkoop van het produktiemiddel, zo hoog mogelijk wordt. Volgens hem is daar waar deze som zijn maximum bereikt het gunstigste tijdstip aangebroken om het produktiemiddel af te stoten.

Deze stelling is slechts juist voor het geval geen opvolgend duurzaam produktiemiddel wordt gekozen, d.w.z. wanneer de continuïteit wordt verbroken. Dit is geen regel doch uitzondering.

Prof. Van der Schroeff gaat echter uit van het normale geval, d.w.z. van de continue stroom van de produktie. In dit geval ligt de indirecte opbrengstwaarde hoger dan de directe opbrengstwaarde (in het algemeen de schrootwaarde). In de continuïteit is het irrationeel het advies van Prof. Wemelsfelder op te volgen, omdat bij voortzetting van de produktie ná het moment waarop de directe opbrengstwaarde boven de indirecte opbrengstwaarde is komen te liggen, weliswaar nog een vermeerdering van opbrengsten wordt verkregen, doch een vermeerdering die kleiner is dan in het geval van vervanging van het duurzaam produktiemiddel.

Voor degenen die dit niet onmiddellijk inzien volgt hier een voorbeeld. Stel een duurzaam produktiemiddel heeft een technische levensduur van 15 jaar. De daarmee te bereiken jaarlijkse opbrengsten zijn onveranderd 10, terwijl de complementaire kosten in het eerste jaar 1 bedragen, in het tweede jaar 2, in het derde jaar 3 enz. Het is duidelijk, dat de produktie na het negende jaar in elk geval moet worden gestaakt, omdat daarna de indirecte opbrengstwaarde niet meer toeneemt. De indirecte opbrengstwaarde is de contante waarde van  $(10-1) + (10-2) + \dots + (10-9)$ . Bij een rentevoet van 8% is dit 34,41. Na 1 jaar is deze waarde  $1,08 \times 34,41 - 9 = 28,16$  enz. Uitgewerkt: na 1 jaar 28,16, na 2 jaar 22,41, na 3 jaar 17,20, na 4 jaar 12,58, na 5 jaar 9,59, na 6 jaar 5,28, na 7 jaar 2,70, na 8 jaar 0,92, na 9 jaar nihil.

Stel de investering op 25 met een restwaarde van 2,5. Bij buitengebruikstelling na 7 jaar bedraagt de contante waarde van de netto overschotten op het moment van investering:  $34,41 - 2 A_{\overline{7}|8\%} - 1 A_{\overline{7}|8\%}$  (indirecte opbrengstwaarde van 7 jaar) verminderd met  $(25 - 2,5 A_{\overline{7}|8\%}) = 9,29$ .

Bij verlenging van de duur van het gebruik tot 8 resp. 9 jaar stijgt de uitkomst tot 10,26 resp. 10,66. Omgerekend in een percentage van de brutó opbrengst vindt men bij 7, 8 en 9 jaar resp. 17,8, 17,9 en 17,1 over de gehele looptijd. De hoogste opbrengst wordt verkregen door buitengebruikstelling in het achtste jaar, d.i. het jaar waarin de indirecte opbrengstwaarde daalt beneden de directe opbrengstwaarde. Anders gezegd: voortzetting van de produktie in het negende jaar met het produktiemiddel leidt tot hogere offers dan bij vervanging in het achtste jaar, hetgeen irrationeel is.

De waardebeoordeling à la Van der Schroeff, mits toegepast voor het geval waarvoor zij is gegeven, t.w. de continue stroom van de produktie, heeft als grondslag voor het bedrijfsbeleid grote betekenis:

C. P. A. Bakker

## Van der Schroeff en de (in)directe opbrengstwaarde

### (III)

Voor een bedrijf is de waarde van een produktiemiddel hoogstens gelijk aan de gebruikswaarde (indirecte opbrengstwaarde). Indien geen verkoop mogelijk is zal de „directe opbrengstwaarde”, zodra deze de „indirecte opbrengstwaarde” bereikt heeft, gelijk blijven aan de „indirecte opbrengstwaarde” en daarmee verder dalen.

Wanneer men de machine kan verkopen aan een ander bedrijf, waarvoor de machine meer waard is, omdat daar onder andere omstandigheden gewerkt wordt, is het voordeliger de machine te verkopen en te vervangen door een nieuwe. Het verloop van de „directe-opbrengstkromme” na de snijding met de „indirecte-opbrengstkromme” kan geen maatstaf zijn voor het al of niet vervangen.

Voorbeeld: Wanneer A met zijn auto meer dan 25.000

km per jaar rijdt, doet hij er verstandig aan na 3 jaar een nieuwe auto te kopen en de oude voor de halve prijs aan B te verkopen, die maar 12.000 km per jaar rijdt. Het feit dat B met deze gebruikte wagen voor die prijs voordeliger uit is dan met een nieuwe wagen, kan geen motief voor A zijn om met de oude auto door te blijven rijden, want voor hem komt een nieuwe auto beslist voordeliger uit.

M.i. is het snijpunt van „directe-opbrengstkromme” met „indirecte-opbrengstkromme” het uiterste moment van vervanging; vaak zal een nauwkeurige berekening van alle factoren kunnen resulteren in een nog vroegere vervanging.

A. Kruisheer

## Naschrift

Mijn opponenten ben ik erkentelijk voor de ingebrachte bedenkingen tegen mijn bijdrage in *ESB* van 28 augustus jl., omdat zij mij dwingen om mijn premissen duidelijker te formuleren.

Alle schrijvers zijn het er over eens dat het door mij gehanteerde criterium juist is wanneer er sprake is van één duurzaam produktiemiddel zonder opvolgers. De meningen lopen uiteen wanneer het gaat om elkaar opvolgende duurzame produktiemiddelen (dus continue produktie, hetgeen ook Van der Schroeff doet). De heren Kruisheer en Bakker stellen zich achter Van der Schroeff, terwijl de heer Van der Woord zowel het door mij gebruikte criterium als dat van de heer Van der Schroeff verwerpt.

Teneinde niet in de afzonderlijke cijfercasuïstiek van de briefschrijvers te vervallen lijkt het mij het meest dienstig om het probleem algemeen te formuleren (wij verwaarlozen de interest).

Zij  $M = \int_0^n f(t)dt$ : de maximaal met het produktiemiddel te behalen totale geaccumuleerde netto opbrengst;

$\int_0^t f(t)dt$ : de totaal geaccumuleerde netto opbrengst,

dan is  $M - \int_0^t f(t)dt$ : de indirecte opbrengstwaarde, aan te geven met  $O_t$ .

Voorts nemen wij aan dat  $S(t)$  de directe opbrengstwaarde weergeeft als functie van de tijd, terwijl  $I$  het investeringsbedrag voorstelt.

Terecht stelt de heer Van der Woord dat onder de premisse van een oneindige keten elkaar opvolgende identieke produktiemiddelen het vervangingsmoment is aangebroken wanneer de gemiddelde netto opbrengst ( $R$ ) maximaal is. In onze symbolen betekent dat:

$$R = \frac{\int_0^t f(t)dt + S(t) - I}{t} = \text{maximaal.}$$

(Vervolg op blz. 1008)

(I.M.)

**§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §**

# Geld- en kapitaalmarkt

## GELDMARKT

Sedert eind september heeft de gebruikelijke inkrimping van de bankpapiercirculatie een marktverruimende invloed gehad. De hieruit resulterende toevoer van middelen naar de banken was echter niet groot genoeg om de nogal hoog opgelopen schuld van de banken aan de Nederlandsche Bank te delgen. Sedert 7 oktober echter werd het verruimende effect van de dalende bankpapieromloop versterkt doordat de financiële transacties van de Overheid tot een daling van het tegoed van de Staat bij de centrale bank leidden. De maandelijkse uitkering van het Rijk aan de gemeenten speelde hierbij een grote rol, hetgeen blijkt uit de beweging van de rente voor daggeldleningen: op 11 oktober trad een daling in van  $4\frac{3}{4}\%$  tot  $4\frac{1}{2}\%$ , doch 15 oktober, de dag van de uitkering aan de gemeenten, werd het  $2\%$ -peil bereikt en een dag later zelfs  $1\frac{1}{2}\%$ .

Voór wat betreft de 21 oktober eindigende week zou men uit de weekstaatscijfers moeten concluderen, dat de verruimende krachten zich hadden gehandhaafd, want zowel de bankbiljettenomloop als het tegoed van het Rijk bij de Nederlandsche Bank bleven dalen. Echter in strijd met deze bewegingen begon de callgeldrente te stijgen en uit dezelfde weekstaat bleek, dat de banken zich gedwongen hadden gezien hun voorschotten in rekening-courant met f. 108 mln. te verhogen. De markt was dus niet ruimer maar krapper geworden.

De verklaring van deze tegenstrijdigheid ligt in de daling van het door de Nederlandsche Bank eertijds in disconto genomen papier. Dit heeft voor een zeer groot deel, wellicht geheel, bestaan uit schatkistpapier. Bij de aflossing van dit papier is 's Rijks kas aangetast, zodat het bedrag der daling niet de markt ten goede is gekomen.

In de afgelopen week heeft de verkrapping zich verder doorgezet. Op 21 oktober liep de daggeldrente op van 2 tot  $3\frac{1}{2}\%$ , op 22 oktober tot 4% en op 24 oktober was het maximum van  $4\frac{1}{2}\%$  wederom bereikt. Belastingbetaling, de ultimostijging van het bankpapier en de naderende storting op de Staatslening op 1 november verklaren de ontwikkeling.

## KAPITAALMARKT

De Euroleningenmarkt of de Eurobondmarkt, waarbij ons land eveneens partij is, blijft zich in een verdere groei verheugen. Volgens cijfers, verzameld door de Deutsche Bank hebben de emissies in de jaren 1965, 1966 en 1967 achtereenvolgens \$ 1.169,8 mln., \$ 1.632,4 mln. en \$ 2.161,8 mln. bedragen. In de periode van januari tot en met augustus 1968 werd reeds \$ 2.725,5 mln. geplaatst. Hiervan had \$ 1.591 mln. betrekking op uitgaven van Amerikaanse ondernemingen, grotendeels ten behoeve van hun Europese vestigingen. Wat de valuta betreft tonen de emissies in Deutsche Mark een sprong (omgerekend in dollars 1967: \$ 171,3 mln., januari/augustus 1968: \$ 508,9 mln.). De dollarleningen blijven echter overheersen, waarbij de con-

verteerbare obligaties een bijzonder grote rol zijn gaan spelen. (1966: \$ 197 mln., 1967: \$ 227 mln. en januari/augustus 1968 \$ 1.547,5 mln.). Dat Duitsland zo naar voren treedt als kapitaalverschaffer heeft als algemene oorzaken de stabiliteit van de Duitse economie en de D.M., alsmede de liberale houding der Duitse autoriteiten ten aanzien van de internationale kapitaalbewegingen. Een bijzondere factor is de daling van de Duitse kapitaalmarktrente beneden de rente van de Euroleningenmarkt.

In ons land toont de kapitaalmarktrente sedert begin september na een periode van een geleidelijke daling een opmerkelijke stabiliteit op een peil van ca. 6,45% voor langlopende Staatsleningen. Voor onderhandse leningen aan openbare nutsbedrijven en aan instellingen, die een overheidsgarantie genieten, geldt thans  $6\frac{3}{4}\%$ .

## KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen	29 dec.	H. & L.	18 okt.	25 okt.
(1953 = 100)	1967	1968	1968	1968
Algemeen .....	374	463 — 359	461	460
Internationale concerns .....	514	677 — 495	670	674
Industrie .....	357	415 — 341	405	400
Scheepvaart .....	109	139 — 102	136	137
Banken en verzekering .....	185	229 — 179	225	229
Handel enz. ....	168	199 — 160	196	193

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen <sup>1</sup>				
Kon. Petroleum .....	f. 155,60		f. 200,10	f. 205,—
Philips .....	f. 127,40		f. 165,55	f. 164,20
Unilever, cert. ....	f. 108,40		f. 139,70	f. 137,80
Zout-Organon .....	f. 160,—		f. 194,20	f. 190,65
Hoogovens, n.r.c. ....	f. 125,40		f. 118,60	f. 118,15
A.K.U. ....	f. 66,—		f. 102,35	f. 104,30
AMRO-Bank .....	f. 47,20		f. 62,—	f. 63,50
Nat. Nederlanden .....	619		762	795
K.L.M. ....	f. 276,—		f. 177,60	f. 182,20
Robeco .....	f. 228,40		f. 253,—	f. 253,—
New York				
Dow Jones Industrials .....	905		967	961
Rentestand				
Langlopende staatsobligaties <sup>2</sup> ..	6,27		6,45	6,47
Aandelen: internationales <sup>2</sup> ..	4,0			
lokales <sup>2</sup> ..	4,2			
Disconto driemaands schatkistpapier .....	4½		4½	4½

<sup>1</sup> Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

<sup>2</sup> Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

Prof. Dr. C. D. Jongman

(I.M.)

BELEG INTERNATIONAAL

BELEG IN **Interunie**

BELEG INTERNATIONAAL

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

Dit is het geval indien:

$$\frac{dR}{dt} = 0 \text{ ófwel indien } \frac{\int_0^t f(t)dt + S(t) - I}{t} = f(t) + S'(t) \quad (1)$$

$$\text{ófwel } t_{\text{optim}} = \frac{\int_0^t f(t)dt + S(t) - I}{f(t) + S'(t)} \quad \dots\dots\dots(2)$$

De directe opbrengstwaarde is:

$$S(t) = t\{f(t) + S'(t)\} - \int_0^t f(t)dt + I,$$

of:  $S(t) = t\{f(t) + S'(t)\} - \{M - O_i\} + I \dots\dots\dots(3)$

Het criterium Van der Schroeff zou juist zijn indien:

$$S(t) = O_i, \text{ ófwel indien: } t\{f(t) + S'(t)\} - M + I = 0 \dots\dots\dots(4)$$

Nu stelt M de maximaal mogelijke netto opbrengst voor (dus  $\int_0^n f(t)dt$ ).

$$t \text{ v.d. Schroeff is dus: } \frac{\int_0^n f(t)dt - I}{f(t) + S'(t)} \dots\dots\dots(5)$$

De t v.d. Schroeff is alleen optimaal indien (5) = (2). Dit is het geval indien  $O_i = S(t) = 0$ , hetgeen

- (a) onrealistisch is
- (b) in strijd is met Van der Schroeffs eigen premissen.

De conclusie die hieruit voortvloeit is deze, dat op grond hiervan de heer Van der Woord gelijk zou moeten krijgen en de twee andere heren ongelijk. Het criterium Van der Schroeff is niet bruikbaar onder de gestelde hypothese. Het is duidelijk dat onder de gestelde premissen ook het door mij gegeven criterium vervalt, doch hiermee duikt de vraag op of de premisse van een oneindige keten *identieke* duurzame produktiemiddelen realistisch is. Naar onze mening is dit *niet* het geval. Veeleer lijkt het waarschijnlijk (hetgeen ook in de economische theorie wordt gesteld) dat bij continue produktie door concurrentie grote winsten wegsmelten zodat de winst op lange termijn een „normaal” niveau heeft. Ook de ondernemer heeft er belang bij de produktie zolang te expanderen tot de overwinst verdwijnt. Dit betekent dat wanneer wij, in overeenstemming met de moderne literatuur, de „normale winstvoet” (of duidelijker de „costs of capital”) als discontoet gebruiken, op langere termijn de netto contante opbrengst van elkaar opvolgende machines als een grove benadering (bij gebrek aan beter) op 0 kan worden gesteld. Wanneer dit het geval is wordt een duurzaam produktiemiddel zolang gebruikt totdat de totale netto contante opbrengst + de eventuele restwaarde zijn maximum bereikt, hetgeen wij in ons *ESB*-artikel stelden<sup>1</sup>.

Prof. Dr. J. Wemelsfelder  
(met medewerking van Drs. A. Sars)

<sup>1</sup> Uitvoeriger wordt op deze problematiek ingegaan in een artikel in *De Economist*, dat momenteel ter perse is. Waar de plaatsruimte van *ESB* beperkt is, zou ik verder naar dit artikel willen verwijzen.

### Noten bij een Nota

7. Ook sociologen en sociaal-psychologen zouden voor eerst hun hart kunnen ophalen aan het analyseren van allerlei regionaal versterkt tot uiting komende verschijnselen. Men zou ook kunnen denken aan het vaststellen van het imago van regio x bij voor tewerkstelling in die regio in aanmerking komende beroeps categorieën (én hun echtgenotes), uit „overig Nederland”. Ik ben voor zo'n gedachte nog niet helemaal gewonnen. Technisch is ze — met incalculering van enkele fundamentele onzekerheden — uitvoerbaar. Men kan natuurlijk ook vanuit het westen verhuisde gezinnen na enige tijd ondervragen. De uitspraken zullen personeelscommissies van nog over te plaatsen instellingen waarschijnlijk meevallen. Men moet alleen vermijden dit alles te doen resulteren in een soort propaganda, die er op neerkomt dat de (beroeps)bevolking in regio x zo lief, hartelijk, betrouwbaar, gezagsgetrouw en arbeidslustig is en dat men zich er zo „far from the madding crowd” voelt. Een ondernemer met vestigingsplannen laat objectieve gegevens komen, raadpleegt eventueel enkele collega's, gaat eens kijken en beslist dan. Soms irrationeel. Wel zelf.

Dr. N. Tiemstra

### Naschrift

Nu zojuist is bekend geworden dat Dow Chemical zich (nog) niet in het Noorden zal vestigen, wordt begrijpelijk van vele zijden de vraag opgeworpen of het hier zo'n in wezen irrationele beslissing betrof, of het gevolg van een koele kostencalculatie dan wel de consequentie van een tekortschieten van provinciale en centrale autoriteiten. Wat dit laatste betreft: dit was stellig niet het geval. Maar ik ga liever op dit vraagstuk in algemene zin in, omdat voor de „Bühne” gegeven redenen mij weinig zeggen.

Ieder acquisitiebeleid moet terdege rekening houden met de actualiteit van de theorie der groepen en technische gebondenheid (energiekosten staan lang niet altijd bovenaan). Zo kan de aanwezigheid van een naphthakraker (een installatie die — gemakkelijk aan te voeren — benzine kraakt tot etheen, propeen of buteen) de chemische industrie ter plaatse stimuleren tot de (verhoogde) produktie van plastics, synthetische rubbers enz. (omdat in het andere geval de genoemde grondstoffen in de vorm van gassen onder druk moeten worden aangevoerd, wat kostbaarder is). Maar zelfs als er sprake is van grote technische variatie ter plaatse, kan onverwachts het (inter)nationale vestigingsbeleid van een gegadigde het (kaarten)huis der verwachtingen doen instorten.

T.

## Mededelingen

### CURSUS COMPUTER EN ONDERNEMING

Door het Economisch Instituut Tilburg wordt, in samenwerking met de Federatie van de Katholieke en Protestants-Christelijke Werkgeversverbonden, in november en december 1968 een cursus gegeven over Computer en Onderneming. De cursus is bedoeld om inzicht te geven zowel in de mogelijkheden van computers als in de eisen die de verwezenlijking daarvan stelt.

Zij is toegankelijk voor al dan niet academisch gevormde functionarissen uit het bedrijfsleven, welken uit hoofde van hun werk met vraagstukken omtrent het

gebruik van computers in hun onderneming worden geconfronteerd, dan wel daarvoor belangstelling hebben.

In deze cursus, die wordt gegeven door hoogleraren van de Katholieke Hogeschool en overige deskundigen op het terrein van de toepassing en invoering van de computer, zal o.a. aandacht worden besteed aan: de werkwijze van de computer, de toepassing in de administratieve sfeer en in het geheel van de onderneming, eisen voor de invoering en de ontwikkeling van systemen, structurele aspecten van de automatisering en een computerdemonstratie.

De betreffende colleges worden gegeven op 5 achtereenvolgende dinsdagmiddagen, beginnende 12 november 1968, telkens van 14.00 tot 17.00 uur, in het gebouw van de Katholieke Hogeschool te Tilburg. De kosten van de cursus bedragen inclusief studiemateriaal f. 400.

Inlichtingen kunnen worden verkregen bij de secretaris van de cursus, Hogeschoollaan 225, Tilburg. Telefoon (04250) 7 09 60, toestel 455 (J. H. van den Brand).

## STUDIEBEURS ALBERT HEIJN

Albert Heijn N.V. te Zaandam stelt telken jare één Albert Heijn studiebeurs ter beschikking. Deze is groot f. 10.000 en heeft ten doel de ontvanger daarvan in staat te stellen

een studie te verrichten over goederen en/of diensten distribuerende bedrijven en speciaal over die bedrijven, die de detailhandel in levensmiddelen uitoefenen.

De studiebeurs kan worden toegekend aan hem of haar, die het doctoraal examen in enige faculteit met goed gevolg heeft afgelegd en die bij zijn of haar studie daadwerkelijk heeft getoond belangstelling te bezitten voor de goederen en/of diensten distribuerende bedrijven en speciaal voor die bedrijven, die de detailhandel in levensmiddelen uitoefenen. Gegadigden dienen de Nederlandse taal in woord en geschrift te beheersen.

De Raad van Bestuur van Albert Heijn N.V. besluit over de toekenning van de studiebeurs op voordracht van een Comité van Keuze. Dit comité is als volgt samengesteld: Prof. Dr. J. F. Haccoû te Amersfoort, Ir. A. G. Maris te Den Haag, Mr. J. Meynen te Velp, Prof. Dr. G. M. Verrijn Stuart te Amsterdam, A. Heijn te Bennebroek.

Door aanvaarding der studiebeurs verbindt de ontvanger zich een in overleg met het Comité van Keuze overeengekomen studieprogramma te volvoeren en tussentijds het Comité op de hoogte te houden over de voortgang van de studie.

*Aanmelding dient vóór 31 december a.s. te geschieden bij het Secretariaat van de Raad van Bestuur van Albert Heijn N.V., Westzijde 26 te Zaandam, alwaar ook de nodige inlichtingen kunnen worden ingewonnen.*

## Recente publikaties

**W. Horn:** Het aanbod van varkens in Nederland. Toepassing van enkele econometrische methoden. Centrum voor Landbouwpublicaties en Landbouwdocumentatie, Wageningen 1968, 234 blz., f. 20.

Hét standaardvoorbeeld van het zgn. spinnweb-theorema is voor vele generaties economen de varkensmarkt geweest. Het werd daarom hoog tijd dat dit theorema voor Nederland eens op zijn feitelijke gehalte werd getoetst, een uitdaging die in dit boek (de handelsuitgave van een dissertatie) is aanvaard.

**Elmer V. Grillo:** Efficiënt beheer van het kantoor (Control Techniques for Office Efficiency. Vert. door P. E. J. S. van Hoegaerden-de Smit). Marka-boeken no. 91. Het Spectrum, Utrecht 1968, 351 blz., f. 5,90.

Dit boek wil de verschillende technieken verschaffen met behulp waarvan leidinggevenden hun eigen programma voor verbetering der doeltreffendheid van de administratieve werkzaamheden kunnen opstellen.

Ieder hoofdstuk is gewijd aan één of meer technieken, met een beschrijving stap voor stap, hoe men ze kan gebruiken.

Inhoud: Voorwoord — Inleiding: het probleem van het beheer over administratiekosten — Het afwegen van de kosten tegen de waarde van de kantoorwerkzaamheden — Onderzoek van administratieve werkzaamheden — Arbeidsmeting — Toepassingen van onderzoek via multimomentopnamen op het kantoor — Kwaliteitscontrole in het kantoor — De indeling van het kantoorwerk — Het budget als middel tot beheer over kantoorwerkzaamheden — Beoordeling van leidinggevend personeel — Planning van de organisatie — Register.

**P. E. Hart, ed.:** Studies in Profit, Business Saving and Investment in the United Kingdom 1920-1962, deel II. University of Glasgow Social and Economic Studies. Allen & Unwin, Londen 1968, 283 blz., 60 sh.

Verkorte inhoud:  
— P. E. Hart — The factor distribution

of income in the United Kingdom 1870-1963;

— Gordon Fisher — A survey of some problems of defining and estimating dividend and business saving functions;

— P. E. Hart — A macro-econometric analysis of the appropriation of profit in manufacturing;

— P. E. Hart — A micro-econometric cross-section analysis of business saving;

— Robin L. Alpine — Cross-section regression analysis of profit and dividends in the brewing industry, United Kingdom, 1951-1963;

— James Bates en S. J. Henderson — The determinants of corporate saving in small private companies, United Kingdom;

— Alexander B. Jack — A cross-sectional model of the capital expenditure function;

— P. E. Hart — A long-run analysis of the rate of return on capital in manufacturing industry, United Kingdom, 1920-1962.

# MARKETING MIX DIGEST

Wekelijks verschijnend management report met excerpten van alle belangrijke artikelen plus korte gegevens, trends en ideeën uit de nationale en internationale vakpers marketing, marktonderzoek, (commerciële) communicatie, distributie en sales promotion. f 350.- per jaar, f 175.- per half jaar (proefabonnement).

*Uitgave: Hans Ferrée & Partners, Jisperveldstraat 68, Amsterdam-N, Tel. 26.28.97*



**VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM**

Bij de Faculteit der Rechtsgeleerdheid kan met ingang van 1 januari 1969 worden geplaatst een

## wetenschappelijk medewerk(st)er

ten behoeve van het onderwijs en onderzoek in de ECONOMIE.

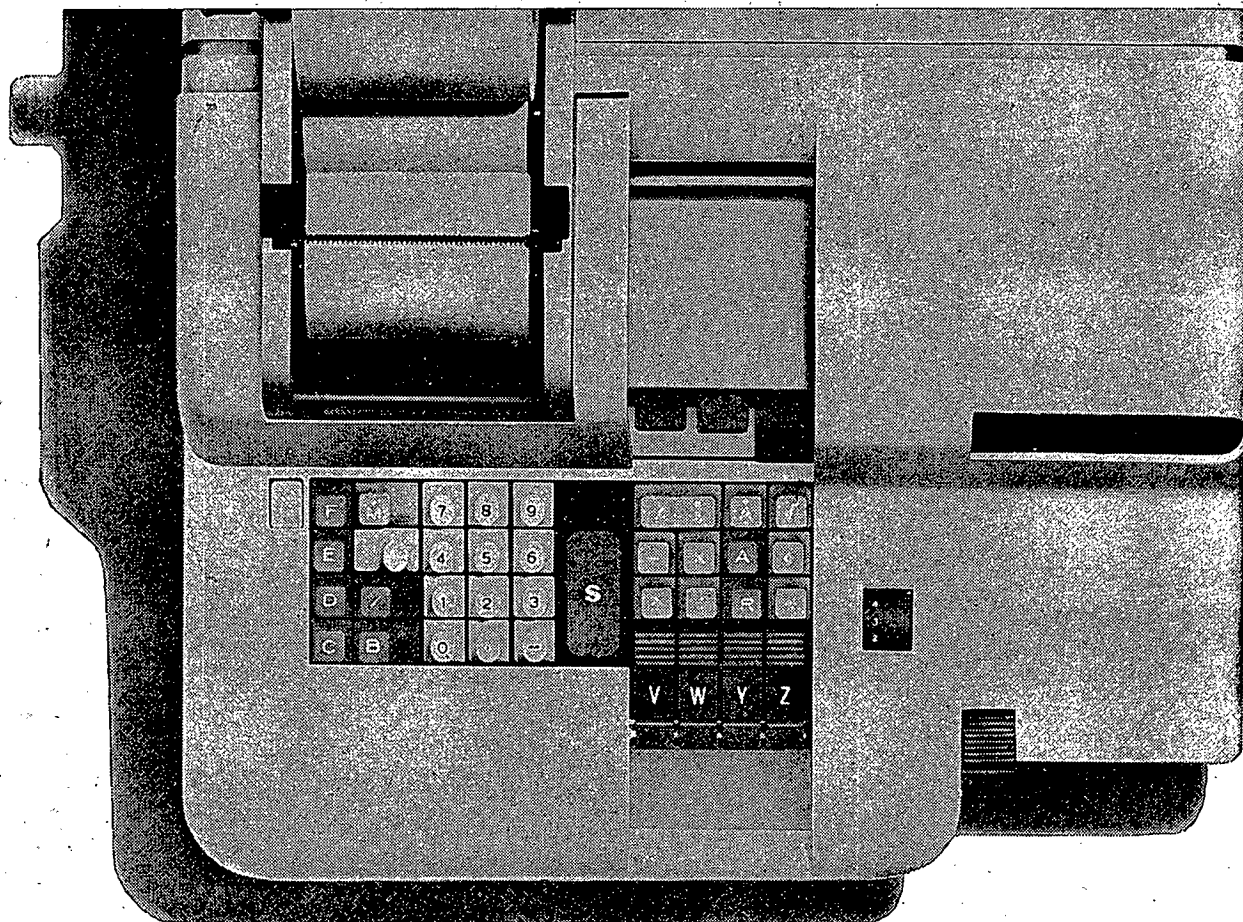
Vereist is een voltooide wetenschappelijke opleiding in de Economie.  
Bekendheid met de rechtenstudie strekt tot aanbeveling.

Het salaris wordt, afhankelijk van leeftijd en ervaring, bepaald door inpassing in één der schalen voor wetenschappelijk personeel.  
Salarisgrenzen van f 1325.- tot f 2108.- per maand.



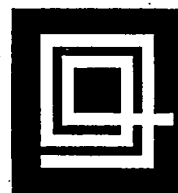
Gezocht wordt naar een medewerker die de grondslag van de Vrije Universiteit aanvaardt.

Zij die voor deze functie belangstelling hebben, kunnen zich schriftelijk, onder opgave van opleiding, ervaring en verdere nodige gegevens, wenden tot het Hoofd van de Personeelsdienst Vrije Universiteit, De Boelelaan 1115, postbus 7161, Amsterdam.



## **OLIVETTI PROGRAMMA 101: een computer op uw bureau**

Met zijn geringe afmetingen en de bedieningseenvoud van een kaftoormachine, biedt de Olivetti Programma 101 u alle essentiële voordelen van elektronisch rekenen, waar tot nu toe grotere apparaten voor nodig waren. Namelijk: snelheid, logica, programmeer-mogelijkheden en afleesvoorzieningen. Het is bovendien de eerste tafeldesktop die een programma kan registreren op magnetische kaarten. Waar de gewone rekenmachine ontoereikend en de grote machine minder gewenst is, vindt de Olivetti programma 101 precies zijn bestemming. Voor wetenschappelijk onderzoek en technische berekeningen. Voor administratieve en statistische doeleinden.



---

**OLIVETTI NEDERLAND N.V.  
's-Gravenhage**

---





# de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen  
t.b.v. de afdeling Coördinatie Wetenschapsbeleid

## **staffunctionaris** vac. nr. 8-5039/0936

die zal worden belast met de behandeling van algemene vraagstukken van wetenschapsbeleid, in het bijzonder aangelegenheden betreffende de internationale samenwerking op dit terrein.

Vereist: academische opleiding.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring, tot max. f 2457,- per maand.

voor het Ministerie van Financiën

## **jurist of econoom** vac. nr. 8-4988/0936

als medewerker bij de Thesaurie-directie, voor de behandeling van internationale vraagstukken.

Leeftijd: 25—30 jaar.

Salarisgrenzen van f 1265,- tot f 1776,- per maand. Promotiemogelijkheid (max. salaris f 2108,- per maand) aanwezig.

voor het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk

t.b.v. de Directie Bijstandszaken, Afdeling Bijstand Algemene Groepen

## **chef van de onderafdeling algemene groepen**

vac. nr. 8-5071/0936

tevens plv. afdelingshoofd.

Betrokkene zal worden belast met beleidsvoorbereidende en beleidsvormende werkzaamheden t.b.v. bepaalde groepen, die op grond van de Algemene Bijstandswet aanspraak kunnen maken op bijstand.

De functie brengt contacten met o.a. gemeenten en andere departementen, alsmede in commissoriaal verband met zich mee.

Vereist: middelbare schoolopleiding, kennis van de sociale wetgeving, redactionele ervaring.

Juridische en (bedrijfs-)economische opleiding en/of ervaring strekt tot aanbeveling.

Zij, die academisch gevormd zijn en ervaring hebben in een beleidsfunctie, genieten de voorkeur.

Standplaats: Rijswijk (Z.-H.):

Salaris, afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring, max. f 1577,- per maand. Promotie niet uitgesloten.

**Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturenummer (voor elke vacature een afzonderlijke brief) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.**

**AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantieuitkering**